

26 AGUSTOS 1999

madde: Çagri Bey.

A. Br. : c. VI, s. 291

B. L. : c. IV, s. 2541

F. A. : c. —, s. —

M. L. : c. III, s. 120

T. A. : c. XI, s. 328-329

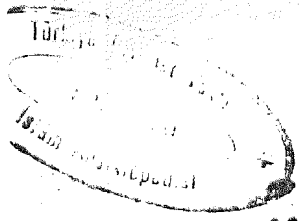
TUGRUL BEY I

ÇAGRI BEY

(c. 1060)

BULLIET, R.W. Numismatic evidence for the relationship between Tughril Beg and Chaghri Beg. *Near Eastern numismatics ... Studies in honor of G.C. Miles*, 1974, pp. 289-296.

Tugrul beyin çagri bey arandaki münas. seketin paraya dayanan delilleri

نهاية الارب

في

فتوح الارب

تأليف (273-277) Cagrı Bey

شهاب الدين أحمد بن عبد الوهاب النويري

٦٧٧-٧٢٢ هـ

1340

أجزء السارس والعشرون

26-27

مراجعة

تحقيق

الدكتور محمد طه الحاجري

محمد فوزي العنتيل

المكتبة الوطنية العامة للكتاب

١٤٠٥ هـ - ١٩٨٥ م

إليه فغدر بهم ، وأكثر فيهم القتل والنهب ، فساروا إلى مفاضة نسا ،^(١) وقصدوا مرواً في هذه السنة ، وذرايرهم^(٢) ، ونساؤهم في الأسر .

ذكر ما اتفق بين طغرل بك وداود

وبين السلطان مسعود بن محمود بن سيكتكين

قال : ولما اتفق لهم مع خوارزم شاه هارون ما ذكرناه : راملوا الملك مسعود - وهو بطبرستان - يطلبون منه الأمان ، وأن يكونوا في خدمته ، ويدفعوا الطائفة التي تفسد في بلاده ، ويكونوا من أعظم أعوانه ، فقبض على الرسل . وجيز عسكرياً جراراً مع حاجيه بكتغدي . وغيره من الأمراء ، فالتقوا عند نسا في شعبان سنة ست وعشرين وأربعمائة ، فانهزم السلجقية . وغنم العسكر المسعودي أموالهم وأثقالهم ، فجرى بين العسكر منازعة على الغنائم أدت إلى القتال بينهم ، فقال داود لأصحابه : إن العسكر الآن قد اطمأن ، واستقر والرأي أن نقصدهم ، لعلنا نبلغ منهم غرضاً . فعاد ووافق وصولهم إليهم ، وهم فيما وقع بينهم من الاختلاف : وقتل بعضهم بعضاً . فأوقعوا لهم ، وقتلوا منهم ، وأسروا . فاستردوا ما أخذوه ، وعاد المنهزمون من العسكر المسعودي إلى نيسابور . فقدم مسعود على رده السلجقية ، عند بلهم الطاعة ، وعلم أن هيبتهم قد تمكنت في قلوب عساكره . فأرسل إليهم يتهددهم ويتوعدهم . فقال طغرل بك لإمام

بخاري أعمال الحيلة في الظفر بهم ؛ فراسل يوسف بن موسى بن سلجق وهو ابن عم طغرل بك ، واستأله ، وطلب منه الحضور عنده ، فأتاه ، ففوض إليه على تكين التقدم على جميع الأتراك الذين في ولايته ، وأقطعهم إقطاعاً كبيراً ، ولقبه بالأمير اينانج بيغو^(١) وقصد بذلك أن يُعيته على أولاد عمه وأن يأخذ بعضهم ببعض ، فعلم يوسف مراده ، فلم يطعه في ذلك . فلما رأى أن مكيدته لم تؤثر ، ولا يبلغها غرضاً ، أمر بقتله ، فقتله ألب قرا ، أحد أمراء على تكين ، فعظم ذلك على طغرل بك . وداود وعشائره ، فلبسوا ثياب الحداد ، وجمعا من الأتراك ما قدروا على جمعه ؛ لطلب ثار ابن عمهم ، وجمع على تكين جيوشه ، والتفوا ، واقتتلوا ، فانهزم عسكر على تكين .^(٢) وذلك في سنة عشرين وأربعمائة ، ثم قصدا ألب قرا قاتل يوسف بن عمهما ، فقتلاه في سنة إحدى وعشرين ، وأوقعوا بطائفة من عسكر على تكين ، فقتلوا منهم نحو ألف رجل ، فجمع على تكين عساكره : ومن حمل السلاح من أصحابه ، وتبعهم خلق كثير من أهل البلاد ، وقصدوا السلجقية من كل جانب ، وأوقعوا بهم وقعة عظيمة ، ومسبوا كثيراً من نساؤهم ، فألجأهم الضرورة إلى العبور إلى خراسان ، فلما عبروا جيحون ، كتب إليهم خوارزم شاه هارون بن الترتاش^(٣) ، يستدعيهم إليه ؛ ليكونوا يداً واحدة ، فساروا إليه ، واجتمعوا بظاهر خوارزم ، في سنة ست وعشرين وأربعمائة ، واطمأنوا

(١) مكانه : بنو مسعود بن داود ، وفي الأصل : اينانج بيغو . وقد مر تصريحه .

(٢) الريادة من ت .

(٣) مكانه في ت . وفي الأصل : الترتاش .

(١) في الأصل : نسا ، وما أئتناه موافق للكامل . ونظر أحسن التقاسيم ص ٢٢٠

وما بعدها ، وانظر الصفحة التالية من هذا الجزء .

(٢) في الكامل : ووق ذرايرهم .

ÇAĞRI BEY
SULTAN ALPASLAN
CEZZAR AHMET PAŞA
SERDAR-I EKREM ÖMER LÜTFÜ PAŞA

Çağrı Bey - S. 8-16

MADDE YAYINLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

196 TEMMUZ 1993

Hazırlayan

GENELKURMAY ASKERİ TARİH VE
STRATEJİK ETÜT BAŞKANLIĞI

Türkiye Diyanet Vakfı
İslâm Araştırmaları Merkezi
Kütüphanesi

Demirbaş No: 1 90248

Tasnif No: 1 923
1 ÇAĞRI BEY

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI : 490
KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 17

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇAĞRI BEY (990 - 1060)

Selçuklu Bey'den sonra subaşı (başkomutan) olan Mikâil Bey'in oğlu Çağrı Bey, 990 yılında doğmuştur.

Çağrı Bey, Türk tarihinin büyük çihangirlerinden, dünya çapında askerlik dehasına sahip komutanlarından biridir.

Çağrı Bey, azimli, soğukkanlı, karar ve hareketlerinde dengeli, ileri görüşlü, son derece cesur ve kahraman, adil ve dürüst bir insandı. Kuvvetli kişiliğiyle çevresindeki insanları kendisine bağlayan bir niteliğe sahipti. Alçakgönüllüydü. Toplumun yararları için çalışmaktan zevk duyardı.

Stratejik ve taktik görüşleri çok kuvvetli ve tam yetkin bir komutandı. Aynı zamanda siyasal alanda da geleceğin sonuçlarını kestirmekte öngörü sahibiydi. O, bu nitelikleriyle Selçuklulara önder olmuş, yerinde ve zamanında aldığı kararları uygulamak için onların moral-duygularını yükseltmiş, üstün bir sevk ve idare gücüyle savaşları yöneterek zaferden zafere koşmuş ve bir gün kurulacağına inandığı devleti yaratmak mutluluğuna kavuşmuştur.

Dandanakan zaferinden sonra hakkı olan devlet başkanlığından vazgeçerek bu görevi siyaset alanında daha bilgili olan kardeşi Tuğrul Bey'e vermesi, onun ne kadar alçakgönüllü olduğunu göstermektedir.

Yukarıda genel niteliklerini saydığımız Çağrı Bey, gerçekten bir askeri «dahi»ydi. Onun bütün amacı «Büyük Türk Selçuklu İmparatorluğu»nu kurmaktı. Bunu sağlayacak planı kafasında hazırlamış ve uygulama alanına koymuştu.

O, önce stratejik durumu iyice kavramak ve değerlendirmekle işe başlamıştı. Bölgeyi tanımak ve komşu devletlerin nitelik ve niceliklerini değerlendirmek için akınlar düzenlemişti.

Çağrı Bey, 1016-1021 yılları arasında Güney Kafkasya'da kalmış ve beş yıl bir avuç Oğuz atlısıyla Bizans'ın doğu sınırlarını gezmiş, özlemine çektiği Anadolu kapılarında dolaşmıştı. Bu suretle ileride harekât yapmayı tasarladığı araziye iyice tanımış ve komşu devletin askeri gücünü değerlendirmişti. Bu bilgilerle 1021'de memleketine dönmüş ve jeopolitik durumu incelemeye koyulmuştu.

Çağrı Bey ve kardeşi Tuğrul Bey amaçlarına ulaşmak için, Karahanlılarla, Gaznelilerin büyük Türk hakanlığı için aralarındaki uğraşından yararlanmayı planlamışlardı. Bunun için, bu iki Türk devletinin siyasi ilişkilerini uzun süre izlemişler ve fırsat beklemişlerdi.

Karahanlılar, 23 Aralık 999'da Samanilerle yaptıkları savaşı kazanıp Maverâünnehir'i ülkelerine katmışlar ve Samani Devleti'ni ortadan kaldırmışlardı. Ortadoğu yolu üzerindeki kudretli İran Devleti'ni yok etmekle hem bu yolu açmışlar, hem de Samanilere bağlı Gazneliler'i bağımsız bir duruma getirmişlerdi.

Bu dönemde, bölgedeki iki büyük Türk devletinin birbirlerine üstünlük sağlamak için savaştıkları gö-

Çağrı Bey'in vefatından önceki yıllarda İstanbul'da bulunan ve bu tarihte yazılan bir belge. Bu belge, Çağrı Bey'in vefat tarihini 451 olarak belirtmektedir. Bu belge, Çağrı Bey'in vefat tarihini 451 olarak belirtmektedir. Bu belge, Çağrı Bey'in vefat tarihini 451 olarak belirtmektedir.

Çağrı Bey'in vefat tarihini 451 olarak belirtmektedir. Bu belge, Çağrı Bey'in vefat tarihini 451 olarak belirtmektedir. Bu belge, Çağrı Bey'in vefat tarihini 451 olarak belirtmektedir.

Özcan Mert

24 KASIM 2006

MALİ İŞLER BAKANLIĞI
SÖZLEŞME VE İZLENLER BAKANLIĞI

SELÇUKLU PARALARININ IŞIĞINDA ÇAĞRI BEY'İN ÖLÜM TARİHİ MESELESİ*

Osman G. ÖZGÜDENLİ**

The Question of Chaghri Beg's Date of Death In The Light of Seljuk Coins

ÖZET

Selçuklu devletinin kurucularından olan Tuğrul Bey'in kardeşi Çağrı Bey'in ölüm tarihi şimdiye kadar karanlık bir mesele olarak kalmıştır. Selçuklu kaynakları bu konuda umumiyetle hicrî 450, 451, 452 ve 453 yıllarını vermektedir. Ölüm tarihi ile ilgili bu çelişkili rakamlar, tarih kitaplarının daha geç bir devirde ve Çağrı Bey'in hâkimiyet alanından çok uzakta kaleme alınmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda araştırmacıların daha güvenilir ve çağdaş kaynaklara başvurması kaçınılmazdır. Çağrı Bey'in vefat tarihi ile ilgili daha güvenilir bilgiler nümizmatik kaynaklarda bulunmaktadır. Çağrı Bey'in oğlu ve Kirmân hâkimi Kavurd Bey, kendi adına bastırıldığı sikkelerde, babasının adını 451 yılına kadar "Meliku'l-Mulûk" unvanı ile zikretmiştir. Kavurd Bey, 451 yılında bastırıldığı bir başka parada ve bu tarihten sonraki bütün paralarında babasının adına yer vermemiştir. Bu durumda nümizmatik veriler Çağrı Bey'in 451/1059 yılı ortalarında vefat ettiğini göstermektedir. Bu küçük kritik aynı zamanda, Selçuklu devletinin kuruluş devri için siyasi tarih kaynaklarının çelişkili olduğu durumlarda, nümizmatik kaynakların ne kadar büyük önem taşıyabileceğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çağrı Bey, Çağrı Bey'in Ölüm Tarihi, Selçuklular, Selçuklu Sikkeleri.

* Bu yazı daha önce ismi ve muhtevası onayımız dışında değiştirilerek pek çok hata ile birlikte "Çağrı Bey'in Oğulları tarafından Bastırılmış Bazı Sikkeler ve Sağladıkları Bilgiler" (Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı 12, Prof. Dr. Coşkun Alptekin'e Armağan: Osmanlı Öncesi Batı Asya'da Türk Varlığı, İstanbul 2002, s. 305-321) adı altında yayımlanan makalenin tam ve orijinal şeklidir. Bu araştırma için Müze-yi İrân-bâstân (Tahrân)'dan Bayan Asgarî'ye, değerli nümizmat 'Abdullâh 'Âkilî Bey (Tahrân)'e ve hususî kütüphanelerini istifademize sunan değerli nümizmat ve araştırmacı Sayın Bora Etker (İstanbul)'e teşekkürü borç biliyorum.

** Yard. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (İstanbul).

چغتایی، نک: چغتایی.

رفتند (ابن اثیر، ۸/۲۳۸).

پس از مرگ آلتوتناش و جانشینی پسرش هارون (۴۲۵ق/۱۰۳۴م)، سلجوقیان مورد هجوم ناگهانی ابوالقوارس شاه‌ملک، حاکم جند و پسر علی‌خان، بیغوی «بنی کنهت»، از طایفه ترکمنهای برانی که دشمن سلجوقیان بودند، قرار گرفتند. در ۴۲۶ق علی‌تکین، حکمران بخارا، متفق دیگر سلجوقیان نیز گذشت و پسران او به دشمنی با ترکمانان برخاستند. بنابراین، طغرل و چغری پس از بررسی اوضاع، با عبور از رود جیحون وارد خراسان شدند که در قلمرو غزنویان بود. دولت غزنوی به مقابله برخاست و لشکر به جنگ تازه‌واردان فرستاد. اما در پیکاری که در ۱۹ شعبان ۴۲۶ق/ ۲۹ ژوئن ۱۰۳۵م، نزدیک نسا میان آنان و سلجوقیان درگرفت، مغلوب شدند (نک: بیهقی، ابوالفضل، ۶۳۰ بی: حسینی، ۴-۵).

پس از این پیروزی، چغری بیک، طغرل بیک و موسی بیغوی، در ۱۹ شوال ۴۲۶ق/ ۲۷ اوت ۱۰۳۵م، ۳ سفیر جداگانه برای مذاکره به دربار غزنوی فرستادند (بیهقی، ابوالفضل، ۶۴۱). از همین‌جا پیداست که در این زمان چغری و طغرل از نظر مقام در ردیف موسی بیغوی قرار داشتند. رهبران سلجوقی پس از مذاکرات طولانی، سرزمینهایی را که غزنویان به آنان واگذار کرده بودند، میان خود تقسیم کردند و چغری بیک دهستان را گرفت. مسعود غزنوی با ارسال منشوری، این تقسیم اراضی را رسماً تأیید کرد (همانجا؛ ابن اثیر، ۸/۲۳۹؛ نیز نک: «دائرةالمعارف»، VIII/183-184). با این‌همه، به سبب تاخت‌وتاز سلجوقیان، سلطان مسعود در ربیع‌الآخر ۴۲۷/ فوریه ۱۰۳۶ ناگزیر از اعزام لشکری برای سرکوب آنها شد. اما در جنگی که نزدیک سرخس روی داد (۵ شعبان ۴۲۹) غزنویان بار دیگر شکست خوردند و بخش اعظم خراسان به اطاعت سلجوقیان درآمد. چغری بیک مرو، موسی بیغوی سرخس، و طغرل بیک نیز نیشابور، مرکز خراسان را مقر خود گردانیدند و خطبه به نام خود کردند (بیهقی، ابوالفضل، ۷۳۲؛ راوندی، ۹۷ بی؛ بنداری، ۸-۹).

سلطان مسعود برای راندن سلجوقیان، در محرم ۴۳۰/ اکتبر ۱۰۳۸ با لشکری بزرگ رهسپار خراسان شد. مسعود قصد داشت نخست چغری بیک را که در طالقان و فاریاب به تاخت‌وتاز برخاسته بود و دروازه‌های بلخ را تهدید می‌کرد، سرکوب کند. چغری بیک که در این زمان در شبورغان بود، برای جنگ با غزنویان به علیاباد رفت. مسعود نیروهای تحت فرماندهی چغری بیک را در ۹ رجب ۴۳۰ق/ ۶ آوریل ۱۰۳۹م در علیاباد درهم شکست، ولی آنها را تعقیب نکرد (بیهقی، ابوالفضل، ۷۵۲-۷۵۴). چغری بیک در اول رمضان ۴۳۰ق/ ۲۷ مه ۱۰۳۹م رهسپار

چغری بیک، نواده سلجوق و برادر بزرگ تر طغرل بیک، مؤسس دولت سلجوقی. وی ظاهراً در فاصله سالهای ۳۸۰-۳۸۵ق/ ۹۹۰-۹۹۵م متولد شده است. نامش داوود و لقبش چغری (در ترکی: نام پرندۀ ای شکاری از نژاد شاهین) بود («دائرةالمعارف...»، VIII/183؛ نیز نک: کاشغری، ۲۵۲/۱؛ بورسلان، 6-5).

درباره زندگی او پیش از به قدرت رسیدن سلجوقیان اطلاعاتی در دست نیست؛ چون پدرش میکائیل در جنگ با ترکهای غیرمسلمان کشته شد و جدش، سلجوق سرپرستی چغری و برادرش طغرل را برعهده گرفت.

پس از فوت سلجوق (ح ۳۹۹ق/ ۱۰۰۹م در جند)، و سروری یافتن پسرش ارسلان بیغوی (قفس‌اوغلو، 118؛ نیز نک: «دائرةالمعارف»، همانجا)، چغری بیک نیز که گویا در این زمان ۱۴-۱۵ سال داشت، همراه با طغرل، به عنوان «بک» (بیک) اداره امور طوایف وابسته به پدر و جدش را به دست گرفت (قفس‌اوغلو، 119-120).

اندکی بعد بقایای سلاجقه از جند به ماوراءالنهر کوچیدند و از این تاریخ چغری و طغرل به تدریج وارد حوادث سیاسی شدند. رفتار ایلک خان نصر، حکمران قراخانی ماوراءالنهر با چغری و طغرل چندان دوستانه نبود؛ از این رو، امرای جوان همراه با افراد وابسته خود به شرق، یعنی سرزمین بغراخان که بر تلاس و اطراف آن حکمرانی داشت، کوچ کردند، اما اندک زمانی بعد به دنبال رفتار دشمنانه بغراخان ناچار به ماوراءالنهر بازگشتند (ابن اثیر، ۸/۱۱۷؛ میرخواند، ۴/۲۳۸-۲۳۹).

پس از مرگ ایلک خان (۴۰۳ق/ ۱۰۱۲م)، چغری و طغرل به جنگ با علی تکین، حاکم بخارا برخاستند، اما راه به جایی نبردند و روی به غرب نهادند («دائرةالمعارف»، همانجا). چغری حدود ۵ سال (۴۰۷-۴۱۲ق/ ۱۰۱۶-۱۰۲۱م) به تاخت‌وتاز در آناتولی (روم) پرداخت (همان، VIII/183-184) و از این لشکرکشیها با غنایم و اطلاعات بسیار بازگشت (میرخواند، ۴/۲۴۰). در این ایام نفوذ ارسلان بیغوی که با علی تکین متحد شده بود، روی به افزایش نهاد («دائرةالمعارف»، همانجا).

در ۴۱۶ق/ ۱۰۲۵م یوسف قدرخان، حکمران قراخانی که از توسعه این اتحاد و گسترش نفوذ و اقتدار آن دو بیمناک بود، و محمود غزنوی که از استیلای سلجوقیان بر ماوراءالنهر و خراسان بیم داشت، ملاقات کردند. اندکی بعد ارسلان بیغوی توسط محمود غزنوی دستگیر و زندانی شد و تا مرگ (۴۲۱ق) در بند ماند (راوندی، ۸۷-۹۱؛ میرخواند، ۴/۲۴۲، ۲۵۵-۲۵۶). چغری و طغرل که در این دوره به ماوراءالنهر آمده، و دست به فعالیت زده بودند، بر اثر فشار علی تکین، به خوارزم نزد آلتوتناش

NUMISMATIC EVIDENCE FOR THE RELATIONSHIP BETWEEN TUGHRIL BEG AND CHAGHRĪ BEG

RICHARD W. BULLIET

No figure towers higher in the annals of eleventh century Islamic history than that of the first Seljuk sultan Ṭughril Beg; yet few significant personages are more poorly served by the same chroniclers than Ṭughril's brother Chaghri Beg. Together they expelled the Ghaznavids from Khurāsān and established there a state which was to influence fundamentally the subsequent history of the Middle East. Then Ṭughril proceeded westward to imperial destiny and historical immortality while Chaghri stayed behind to expand the eastern reaches of the state and safeguard the link with the Turkish manpower reserve in Transoxania. Whether by retaining control of the "home" districts of the Seljuks Chaghri was acting as the senior member of the family or merely taking orders from a dominant brother cannot be precisely determined, but there is no question but that doing so he was either condemned or self-condemned to comparative oblivion in the historical record. While it may never be possible to resurrect the personality of Chaghri Beg from the scanty notices in literary sources, some light may be shed on the question of the political relationship between Ṭughril and Chaghri by an examination of the numismatic record.

Although Chaghri Beg's name appears on rare issues of his sons and possibly his cousins,¹ it appears that he never minted a coin bearing solely his own name or his own name along with that of his brother Ṭughril. Despite the fact recorded in several histories that he continued to rule Khurāsān and Transoxania in some capacity, all coins minted in those provinces during the lifetime of Ṭughril Beg, with one exception which will be discussed later, bear Ṭughril's name and only Ṭughril's name. From this, given the recognized importance that coinage had in Islamic domains as a symbol of sovereignty, it might be concluded that Chaghri was clearly subordinate to his brother, perhaps merely a provincial

¹ Reference is made in the *Tārīkh-i Sīstān*, ed. Bahār (Tehran, 1935), pp. 380-381, to coinage of Chaghri Bey in the province of Sīstān which was controlled by his younger cousins. Examples of this

coinage do not appear to be extant, but they probably resembled the issues of Chaghri's son in Kirmān.

Editor: Dickran K. Kouymjian,
Near Eastern Numismatics,
Iconography, Epigraphy and History
Studies in Honor of George C. Miles.
Beirut, 1974, s. 289-296.